

Полянський Тимур В'ячеславович,
доцент кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв Київського університету ім. Бориса Грінченка,
заслужений діяч мистецтв України

МЮЗИКЛ ЯК ПОЛІЖАНРОВИЙ ФЕНОМЕН МУЗИЧНОГО ТЕАТРУ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто процес становлення та розвитку мюзиклу, взаємодія з популярними музичними жанрами ХХ століття, подаються характеристики сучасних постановок в Європі, Росії, Україні.

Ключові слова: мюзикл, музично-театральне мистецтво, масові жанри.

The article examines the musical's process of coming-to-be, evolution and its interaction with popular musical genres of XX century is examined. The characteristic of modern works (stagings) in Europe, Russia and Ukraine is done (presented).

Key words: Musical, Art of music and theatre, Popular genres.

ХХ століття – знаковий і, мабуть, найбільш динамічний період в історії світової цивілізації, коли соціальні збурення, потрясіння та парадокси, великі відкриття та технічні винаходи призвели до змін у сприйнятті зовнішнього світу. У мистецтві, яке завжди наділене властивістю гостро реагувати на суспільні зрушення й відтворювати дух епохи у властивих йому формах, відбувається стрімке переосмислення естетичних установок і уявлень про красу. З'являється нова масова культура, а з нею й не знані доти музичні жанри з безліччю відгалужень – як джаз і рок, що отримали небувале поширення в усьому світі і по суті, спричинили кардинальну зміну художнього образу сучасності.

Серед нових жанрів особливе місце посідає мюзикл – надзвичайно цікаве явище синтетичного музичного театру: тим чи іншим чином тут знайшли своє відображення практично всі попередні музично-театральні форми – від міністрельного театру до оперети і рок-опери. Закріпившись у культурному просторі ХХ століття, мюзикл розвинувся від простеньких музичних сенок до феєричних шоу. Видатні твори цього жанру впевнено очолюють рейтинги популярності та комерційного успіху серед видовищних мистецтв, а кращі бродвейські мюзикли, підтримані потужною рекламою, встановлюють рекорди довголіття на сцені.

Мета даної публікації – узагальнити історіографічний матеріал щодо культурно-історичних і художніх аспектів функціонування мюзиклу та визначити магистральні тенденції, притаманні розвитку жанру на сучасному етапі (у контексті його генетичної схильності до синтезуючих процесів).

Публіка часто асоціює мюзикл з Бродвеєм, хоча насправді це феномен нью-йоркського Бродвею і лондонського Уест-Енду. Американці стверджують, що саме Нью-Йорку належить світова першість у створенні вистави, схожої на мюзикл. Дійсно, 1866 року в театрі Ніблос Гарден на Бродвеї була поставлена музична комедія «Чорний ціпок», в якій широко використовувалися співи та танці. Мабуть, ці найхарактерніші ознаки мюзиклу і спричинили те, що багатьма «Чорний ціпок» сприймається як початок передісторії жанру. Насправді ж питання доволі суперечливе, хоча б з огляду на те, що музика була скомпільована, складалась з ряду побутових, популярних на той час мелодій, і лише невелика її частина була спеціально написана Дж. Оперті та Дж. Біквеллом.

Значними перевагами у «мюзикловій суперечці» наділений лондонський Уест-Енд – потужний культурний центр британської столиці, де переважно розмі-

щені основні визначні пам'ятки міста – від всесвітньо відомих музеїв до видовищних закладів на будь-який смак, осередок найпопулярніших комерційних театрів, що спеціалізуються на постановці різного виду вистав.

У 1892 році відомий театральний діяч того часу Джордж Едвардс (директор лондонського театру Гайеті) здійснив постановку музичної комедії, яку, на думку багатьох фахівців, слід вважати першою виставою, що якнайбільше відповідала жанру мюзиклу. Постановка за назвою «У містечку» на музику опереткового композитора Франка Карра суттєво відрізнялася від бродвейського побратима. Це був композиційно цілісний музичний твір, без будь-яких вставних вокальних і танцювальних номерів – усі компоненти поставали в нерозривній єдності, підкреслюючи і розвиваючи різними засобами спільну лінію сценічного твору. Музика була повністю оригінальною і більше того, підкоряла собі сюжет, характери героїв, дійство в цілому. Судячи з усього, Едвардс і Карр створили саме те, що і отримало назву мюзикл.

Взагалі, мюзикл – «винахід» дивовижний і навіть провокаційний. Бо ж як інакше знайти пояснення тому, що ось уже понад століття, будучи одним із найбільш популярних і престижних жанрів сучасного музичного театру та улюбленим мільйонами глядачів, він все ще викликає палкі теоретичні суперечки, незмінно породжуючи ряд запитань. Чи сприймати мюзикл як жанр? Якщо так, то де його межі і чи має він приналежність до «високого» мистецтва? На перешкоді тут стають «несерйозні» компоненти оперети, водевілю, ревію, мюзик-холу, що є складовими мюзиклу. Якщо ж сприймати мюзикл як «низький» жанр, то як бути з постановками, в основу яких покладені відомі, іноді видатні твори класичної та сучасної літератури? Адже високий рівень популярності численних мюзиклів зумовлений і тим, що створювались вони за першоджерелами визначних творів У. Шекспіра, Ч. Діккенса, В. Гюґо, Б. Шоу та багатьох інших, не згадуючи вже про біблійні сюжети («Ісус Христос – суперзірка» Е. Ллойд-Уеббера, «Чари Господні» С. Шварца та ін.).

Як показала практика, *мюзиклу можна все* і за тривалу історію свого існування король Уест-Енду та Бродвею довів це, мабуть, надто переконливо. Йому вдалось увібрати в себе і асимілювати елементи тих музично-театральних жанрів, які практично існували до моменту появи мюзиклу: англо-американської баладної опери, англійської та віденської оперети, французької екстраваганци, водевілю, бурлеску, ревію, а також менестрельного театру з його предджазовою стилістикою. Пригадаємо, що джаз і мюзикл зароджувались одночасно, а відтак, вони не могли не зустрітись. Як результат, ритм джазу, його гармонія становлять органічну і невід'ємну складову, основу музичної мови нового жанру. Роль джазу в мюзиклі – окрема тема, яка, безсумнівно, вимагає виваженого підходу і очікує ще свого дослідника.

Мюзикл завжди непередбачуваний: він може бути і звичайнісінькою музичною комедією з простими танцями, і романтичною трагедією з яскравою, цікавою драматургією; йому під силу розгорнути масштабну постановку з багатьма дійовими особами і бути камерною виставою за участю двох-трьох акторів; постати як рок-, зонг-, поп-опера, до ряду яких тепер належить мюзикл, і сприйматися в рамках класичних традицій.

Саме тому постає запитання: а як щодо чистоти стилю? Взагалі, чи виправдана така «мішанина» різноманітних художніх засобів, така суперечлива свобода їх вибору? В тому й полягає суть, що в цій, відверто кажучи, наявній еклектичності, у змішуванні легковажного та серйозного, мюзикл демонструє дивну й несподівану єдність жанрових протилежностей, що з огляду на існуючі академічні канони видається неможливим. Але саме в такому особливому синтезі

і прихований секрет унікальності мюзиклу як «полісюжетного, поліжанрового, полістилістичного» [1, 45] феномена музичного театру, і видатні зразки світового рівня це підтверджують.

За визначенням музично-енциклопедичного словника, це «музично-сценічний твір, в якому використані різноманітні виразні засоби естрадної та побутової музики, хореографічного, драматичного та оперного мистецтв. На відміну від оперети, має наскрізну пластичну драматургію, містить вокально-хореографічні ансамблі, може бути не лише комедією, але і драмою» [4, 84].

Мюзикл як жанр виник на межі XIX і XX століть і був прямим нащадком оперети, яку ще називали «легкою оперою». Слід зауважити, що багато хто три-чотири десятиліття вважав мюзикл лише американським різновидом оперети. Мабуть, певна частка істини в цьому є, адже саме американський музичний театр став поштовхом для тих еволюційних процесів, які у подальшому сформували мюзикл як абсолютно самостійний сценічний жанр, хоча і кровно пов'язаний з оперетою. Не вдаючись до ретельного аналізу, вкажемо лише на деякі загальні риси, що визначили «обличчя» сучасного мюзиклу.

Насамперед це *музика*. У порівнянні з оперетою її мелодійні, гармонійні, оркестрові засоби загострилися і ускладнилися. У мюзикл прийшли джаз, рок і поп-музика, які не лише збагатили і розширили можливості жанру, але фактично змінили його.

Стосовно *драматургії*. Крім величних літературних джерел, основою для лібрето мюзиклів не раз були п'єси сучасних авторів, сценарії до фільмів, біографії відомих людей, науково-фантастичні твори і навіть класичні опери (наприклад, «Аїда» Е. Джона за мотивами відомої опери Верді). Але ж не лише це вважалось принциповим. Основна заслуга мюзиклу в тому, що часом навіть найсерйозніші драматургічні завдання розв'язуються нескладними для сприйняття засобами, без награного пафосу та будь-якої фарсовості у трактуванні обраних сюжетів (що нерідко трапляється в опереті чи водевілі). Багато хто справедливо вважає цей фактор «справжнім завоюванням і одним з основних уроків мюзиклу опереті» [7, 236].

Хореографічний компонент. У мюзиклі зникають епізоди дивертисментного типу, так звані «підтанцювки», а балетні сцени – це вже не вставні номери, а невід'ємна частина постановки. На відміну від оперети, танок перестає бути лише доповненням чи продовженням вокального номера. Хореографія та пластика трансформуються у більш важливі елементи в системі виразних засобів мюзиклу, стають одним із способів розкриття характерів персонажів поряд з музикою та співом. Хореограф, на відміну від опери чи оперети, стає повноправним співавтором постановки (Б. Форс, Дж. Роббінс, Дж. Лінн).

Мюзикл неможливий без універсальних виконавців – так званих «синтетичних» акторів, які володіють здатністю поєднувати різного роду професійні вміння: мову, міміку, спів, танок, об'єднувати їх в єдину лінію сценічної поведінки. Від актора це вимагає різнобічних обдарувань і далеко не кожному з них (навіть талановитому акторові драматичного або оперного театру) це під силу. При всій своїй зовнішній доступності, мюзикл – явище складне, безмежно універсальне, з найширшою різножанровою, різностильовою амплітудою і, мабуть, саме тому настільки привабливе.

На початку XX століття світова музично-театральна сцена була цілком під владою європейських постановок, і Сполучені Штати не стали винятком. На Бродвеї тон задають В. Герберт, Р. Фрімль, З. Ромберг – композитори, що здобули освіту в Європі і творили музику в традиціях Старого Світу. Пізніше з'являться вихідці виключно американської школи, твори яких стануть класикою нового жа-

нру і надбанням світової музичної культури: Дж. Гершвін, Р. Роджерс, І. Берлін, Л. Бернстайн, К. Портер, Дж. Керн і багато інших. А на той час керманічем була Європа і в музичному театрі, включно з Бродвеєм, одноосібно панував Відень. Практично виник новий напрямок під назвою неовіденська оперета; одна за одною з'являються сенсаційні прем'єри: «Весела вдова», «Граф Люксембург» Ф. Легара, «Хоробрий солдат» Оскара Штрауса, музичні вистави І. Кальмана, Е. Ейслера, Л. Фалло, Б. Граніхштедтена та інших європейських майстрів жанру. Це були роки небувалого підйому, величезної популярності і найширшого міжнародного визнання мюзиклу.

Але Європі було не до розваг – почалася Перша світова війна. Багато хто з відомих авторів оперети або припинили свою творчість, або роз'їхалися хто куди, переважно за океан. У 1924–1925-му роках на бродвейській сцені триумфально пройшли прем'єри музичних комедій Р. Фрімля «Розмарі» та «Король бродяг», слідом за ними у кращому на той час театрі Нью-Йорка поставили популярний мюзикл Дж. Керна «Плавучий театр», і «Пісня про Міссісіпі» з цього твору стала буквально народною. Потім були «Ні, ні, Нанетт» В. Юманса, «Париж» К. Портера та безліч мюзиклів «короля Бродвею» І. Берліна, який за особливі заслуги був занесений до зали «Американської музичної слави».

1931 року відбулася одна з найважливіших подій в історії американського музичного театру: вистава Дж. Гершвіна «Про тебе співаю» отримала престижну Пулітцерівську премію, і це стало офіційним визнанням жанру. Взагалі у 1920-ті роки на Бродвеї побачили світло рампи понад 400 мюзиклів, добра половина з них витримала не менше 500 вистав. Популярні мюзикли на Бродвеї з'являлися практично щорічно. «Тригрошова опера» К. Вайля, «Хатина в небі» В. Дьюїка, «Енні бери рушницю» І. Берліна, «Янки з Коннектикуту» Р. Роджерса (за романом Марка Твена «Янки при дворі короля Артура»), у 1943 р. знаменита «Оклахома» Роджерса і Хаммерштайна, де вперше в основу сюжету був покладений історичний матеріал. Після цієї знакової постановки стало зрозумілим, що такі вистави можуть бути не лише легкими комедіями, але й спроможні розв'язувати серйозні драматичні завдання.

Серйозний інтерес до мюзиклів виник після Другої світової війни. «Вестсайдська історія» Л. Бернстайна, «Звуки музики» Р. Роджерса, «Цілуй мене Кет» К. Портера, «Хелло, Доллі!» Дж. Хермана, «Кабаре» Дж. Кандери, «Загублений у зірках» К. Вейля і вершина мюзиклів 50-х – «Моя прекрасна леді» Ф. Лоу за знаменитим «Пігмаліоном» Б. Шоу. Цікаво, що Лоу кілька разів просив у Шоу дозволу поставити цей мюзикл, але британський класик довго вагався, вважаючи мюзикл «несерйозним» жанром. Однак все ж таки дав згоду, а побачивши спектакль, привітав авторів.

За всю історію свого існування мюзикл, як і інші масові жанри, переживав різні періоди – від бурхливого розвитку до повного затишшя. Так було і наприкінці 60-х років, коли диско, рок та інші музичні жанри почали активно витісняти театр. Люди йшли слухати новомодну музику і, здавалося, мюзикл відійшов у минуле. Але він і тут встояв, більше того, активно почав використовувати нові віяння (наприклад, рок-музику). Вона з'явилася на мюзиклової сцені в скандальному спектаклі «Волосся» Г. Мак-Дермота, потім були «Чари господні» С. Шварца (за Євангелієм від Матвія) та інші вистави.

Наприкінці 70-х з'явився мюзикл, який став повною несподіванкою для музично-театрального світу. Це спектакль «Знедолені» за мотивами В. Гюго. Два молодих французи А. Бубліль і К. Шонберг, зухвало порушуючи традицію, створили масштабне історичне полотно, багато чим наближене до опери. Вони вперше ввели незвичайні для жанру ансамблі, потужні хоріві сцени і майже

повністю відмовилися від розмовних діалогів. Вистава «Знедолені» стала справжнім художнім відкриттям, надбанням не лише Франції; її з великим успіхом ставили майже у всіх країнах світу.

Розквіт сучасного мюзиклу пов'язаний, насамперед, з ім'ям композитора Е. Ллойда-Уеббера – одного з найбільших майстрів за всю історію цього жанру. Такі твори, як «Ісус Христос – Суперзірка», «Евіта», «Кішки», «Привид Оперри», «Жінка в білому» давно і міцно завоювали місце серед видатних явищ музичного мистецтва ХХ століття.

Величезна роль в історії та популяризації мюзиклу належить кіномистецтву. У 1927 році, практично відразу після появи звукового кіно, на екрани Америки вийшов перший музичний кінофільм «Співак джазу» режисера А. Кросленда, а в 1929 році, коли у зв'язку з економічною кризою багато театрів були закриті або перебудовані під кінотеатри, за справу серйозно взявся Голлівуд. Першим кіномюзиклом стала «Бродвейська мелодія» Г. Бомонта і відтоді стало традицією екранізувати музичні вистави. Так з'явилися музичні фільми (фільми-мюзикли), в яких грали, як правило, найбільш знамениті актори: Дж. Гарланд, О. Хепберн, Г. Купер, Ю. Бріннер, Ф. Сінатра, Н. Вуд, Б. Стрейзанд, Ш. Мак-Лейн, Л. Мінеллі. Європа також активно включилася у процес виробництва кіномюзиклу («Дівчата з Рошфора», «Шербурзькі парасольки» М. Леграна, «Привид опери», «Ісус Христос-Суперзірка» Е. Ллойд-Уеббера). Європа, а нині й азіатські країни вдало експлуатують західну музичну кінопродукцію і з чималим успіхом просувають свою (як тут не згадати індійські фільми і їх неймовірну популярність).

Мюзикли йдуть у всьому світі, і сьогодні цілком реально знайти їх на будь-який смак. Модними стали вистави, присвячені творчості відомих музикантів і груп: «Mamma Mia», написаний на музику гурту «ABBA», «The Times They Are A-Changin'», створений за піснями Боба Ділана, «We Will Rock You», за мотивами пісень групи «Queen» і цей процес продовжується [див.: 6, 160-162]. У 1998 р. Європу підкорив французький мюзикл «Notre Dame de Paris», що став світовим хітом і занесений до книги рекордів Гіннеса як найбільш касовий за перший рік прокату. Відразу після неї на французькій сцені з'явився музичний спектакль «Les dix commandements» («Десять заповідей»). За ним пішли «Дракула», «Ромео і Джульєтта» та «Зоряна хвороба», які були випущені ще й як відеOVERSII.

Активного розвитку набув мюзикл у Росії. Поряд з вітчизняними версіями кращих західних зразків жанру («Метро», «Собор Паризької Богоматері», «Чикаго») пишуться і ставляться авторські музичні спектаклі. Кілька класичних прикладів: перший сучасний російський мюзикл «Орфей і Еврідіка» О. Журбіна, «Стадіон» О. Градського, «Мертві душі» на музику О. Пантєв, «Зірка і смерть Хоакіна Мур'єтті» і «Юнона і Авось» О. Рибнікова – буквально культовий твір для цілого покоління. Постійно ставиться і екранізується ціла низка мюзиклів для дітей. Знаковим виявився «Норд-Ост», який через рік після трагічних подій на Дубровці повернувся на сцену. Оригінальний мюзикл М. Розовського «Viva Парфум» створений за мотивами роману П. Зюскінда «Парфумер» – цілком самостійний, віршований твір, з новими героями і сюжетом, який розгортається в Росії. Цікаві експерименти проводить Московський театр оперети, який поставив мюзикл «Гріховодник» за класичними творами М. Островського.

В Україні також ставляться досить цікаві мюзикли, однак досвід створення подібних вистав поки що незначний. В основному це спектаклі для дітей та телевізійні проекти, але трапляються й сценічні (хоча вони не завжди відповіда-

ють канонам жанру). Найчастіше мюзиклом називають сучасні оперети, музично-драматичні вистави, а буває і просто розважальні шоу з набором пісень і танців.

Трапляються і вдалі зразки жанру. 2004 року композитор О. Злотнік і поет О. Вратарьов представили масштабний мюзикл «Екватор», створений за бродвейськими зразками, що відчутно розпалило інтерес до жанру і оживило музичне життя столиці. Донецький національний український муздрамтеатр у 2010 році поставив «Службовий роман. Глорія» композитора Ю. Квасниці та поетеси А. Багряної, який позиціонується авторами як перший у незалежній Україні мюзикл українською мовою («Екватор» йшов російською). У 2011 році на цій же сцені була представлена музична вистава «Леонардо. Любов, якої не було» композитора К. Брейтбурга і поета Є. Муравйова, яку з деякими зауваженнями можна рахувати мюзиклом. У 2010-му році режисером-постановником К. Томільченком був створений танцювальний мюзикл «Барон Мюнхгаузен» за однойменною п'єсою Г. Горіна, в якому головні ролі виконували найталановитіші українські танцівники, найяскравіші учасники проектів «Танцюють всі!». Варте уваги, що «Барон Мюнхгаузен» не лише піонер танцювального мюзиклу в Україні, але й перша постановка, в якій використані сучасні проекційні технології, зокрема, 3D.

Окремо стоять два масштабних музичних проекти режисера Львівського театру «Гаудеамус» Б. Озерова. Це поп-карнавал «Чума на обидва ваші дома» за однойменною п'єсою Г. Горіна та музична сатира «Регтайм для мандоліни» Ю. Чернявського (за романом Т. Доленга-Мостовича «Кар'єра Никодима Дизми»). Музику до них написав В. Полянський, а оригінальну сценографію та блискучу поетичну версію створив М. Євшин. Як зауважили засоби масової інформації, відмінна риса цих, здавалося б, зовсім несхожих театральних постановок – дивовижна жанрова єдність при великій кількості найрізноманітніших засобів виразності. Автори поставили акцент на музичну мову джазу; результат – незмінні аншлаги та успішні постановки у театрах України, Росії та Білорусі.

Таким чином, мюзикл є тим універсальним музично-театральним жанром, який динамічно розвивається, шукає нові форми, постійно оновлюючи художньо-естетичні та технологічні механізми впливу на публіку. Судячи з найширшого розмаху синтезуючих процесів, що їх демонструє сучасний мюзикл, його відкритість, органічне засвоєння різноманітних новацій та здатність відгукуватися на найактуальніші виклики, що хвилюють буквально всіх, можна з упевненістю припустити, що втрата глядацького інтересу йому не загрожує.

Література

1. Андрущенко Е.Ю. Мюзиклы Э. Ллойда-Уэббера конца 1960-80-х годов / Е.Ю. Андрущенко. – Ростов-на-Дону, 2007. – 244 с.
2. Конен В. Третий пласт / В. Конен. – М.: Музыка, 1994. – 160 с.
3. Костюк Е.Б. Популярные музыкальные направления и жанры XX века / Е.Б.Костюк. – СПб.: СПбГУП, 2008. – 196 с.
4. Королев О.К. Краткий энциклопедический словарь / О.К. Королев. – М.: Музыка, 2006. – 168 с.
5. Мюзиклы [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.premera-veka.kherson.ua/stat-i/istoriya/vozniknovenie-muzikla.html>
6. Предтеченский М. Мюзикл: история рождения жанра / М. Предтеченский [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.radiorus.ru/issue.html?iid=152809&rid>
7. Сыров В.Н. Стилевые метаморфозы рока / В.Н. Сыров. – М.– СПб: Композитор, 2008. – 312 с.